

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДОМ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH AUTISTIC SPECTRUM DISORDER

У роботі представлено аналіз розвитку дітей із розладами аутистичного спектру. Метою було детально розглянути особливості розвитку дітей з аутизмом та розладами аутистичного спектру (РАС) й звернути увагу на проблеми, пов'язані з державними програмами для дітей із РАС. Охарактеризовано особливості комунікативної, поведінкової, сенсорної сфер та пізнавальних процесів у дітей із розладами аутистичного спектру. Висвітлено основні маркери діагностики та методи корекції дітей із РАС. Звернено увагу на проблеми постановки діагнозу РАС у дітей та адаптації їх до умов життя у соціумі. Усе частіше у світі зустрічається такий діагноз. Сьогодні широко використовуються у медицині класифікації різних видів аутизму, які засновано на порушенні психологічного розвитку, з урахуванням причин аутизму й механізмів його розвитку. Проаналізовано головні маркери аутизму: порушення інтелекту, спілкування, діяльності та поведінки. Також зустрічаються проблеми у взаємодії аутистів з оточуючими та відсутність емоційного контакту: уникають тактильного контакту, практично повністю відсутній і зоровий контакт, наявні неадекватні мимічні реакції та труднощі у використанні жестів. Звернено увагу на проблеми корекційної роботи з РАС, яка зводиться до набуття та відпрацювання навичок, необхідних для життя у соціумі. Є не так багато програм, розроблених для роботи з дітьми-аутистами. Проблема це в тому, що шкільні психологи в Україні частіше за все не володіють знаннями про роботу з такими дітьми. Потрібні центри підвищення кваліфікації та час, щоб вони набули компетенцій у роботі з дітьми з РАС. Дітей із РАС можна також навчати, окрім адаптації до соціуму, ще й покращенню їхніх емоційних станів, що може бути не менш важливим у житті. Так, психолог, який володіє, наприклад, методами арттерапії, може розпочати адаптацію «дитини дощу» до навчання, використовуючи ті методики, які є в арсеналі арттерапії.

Ключові слова: аутизм, розлади аутистичного спектру, психоемоційна корекція, адаптація.

The paper presents an analysis of the development of children with autism spectrum disorders. The aim was to examine in detail the development features of children with autism and autism spectrum disorders (ASD) and draw attention to the problems associated with government programs for children with ASD. The features of the communicative, behavioral, sensory sphere and cognitive processes in children with autism spectrum disorders are characterized. The main diagnostic markers and correction methods of children with ASD are highlighted. Attention was also drawn to the problem of making a diagnosis of ASD in children and adapting them to the conditions of life in society. Such a diagnosis is increasingly common in the world. Currently, it is widely used in medicine to classify various types of autism, which are based on a violation of psychological development, taking into account the causes of autism and the mechanisms of its development. The main markers of autism were identified: impaired intelligence, communication, activity, and behavior. Also, there are problems in the interaction of autistic people with others and the lack of emotional contact: tactile contact is avoided, there is almost no eye contact, there are inadequate facial reactions and difficulties in using gestures.

Attention is drawn to the problems of correctional work with ASD, which is reduced to the acquisition and development of skills necessary for life in society. There aren't many programs designed to work with autistic children. The problem is that school psychologists in Ukraine most often do not have knowledge about working with such children. Professional development centers and time are needed to gain competencies in working with children with ASD. Children with ASD can also be taught, in addition to adapting to society, to improve their emotional states, which can be no less important in their lives. So a psychologist who knows, for example, art therapy methods can start adapting the "rain child" to learning, using the techniques that are available in the arsenal of art therapy.

Key words: autism, autism spectrum disorders, psychoemotional correction, adaptation.

УДК 159.99:316.6
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.44.16>

Нерубаська А.О.

д. філос. н.,
доцент кафедри загальнонаукових,
соціальних та поведінкових дисциплін
Одеський інститут ПрАТ «Вищий
навчальний заклад «Міжрегіональна
Академія управління персоналом»

Турлевська Д.І.

магістрантка II курсу
Одеський інститут ПрАТ «Вищий
навчальний заклад «Міжрегіональна
Академія управління персоналом»

Від дітей із нормальним типом розвитку та від дітей, які мають інші психофізичні розлади, відрізняються діти з розладами аутистичного спектру, по-перше, за своїми особливостями розвитку, по-друге, поведінковими проявами. Це пов'язано з аномальним розвитком головного мозку. Унаслідок аномального розвитку психічна працездатність у людей із розладами аутистичного спектру виявляється нетиповою, проявляється вже на початку життя дитини та зберігається на все життя. Навколишнє середовище сприймається дітьми з розладами аутистичного спектру інакше, переванта-

ження сенсорних систем (образи, звуки, запах, тактильні відчуття) сприяє виникненню тривоги та страху.

Аутизм, або скорочено його називають РАС, сьогодні зустрічається все частіше: за статистикою приблизно одна дитина із 68, при цьому хлопчики страждають розладами аутистичного спектру частіше (у 3–4 рази), ніж дівчата [4]. В Україні за два десятиліття збільшилася в чотири рази кількість дітей із діагнозом розладів аутистичного спектру. Тому вважаємо актуальним не лише вивчати причини та наслідки цього діагнозу, а й звернути увагу суспільства на проблеми

адаптації таких людей, корекції їх емоційного стану та розроблення програм навчання, яких украї мало. Українське суспільство, котре вибрало вектор європейського розвитку, повинно розробити спеціальні програми для адаптації та розвитку людей із розладами аутистичного спектру.

Аутизм і розлади аутистичного спектру (РАС) як стан, який виникає унаслідок порушення розвитку головного мозку, характеризується вродженим та всебічним дефіцитом соціальної взаємодії та спілкування [2]. В. Рахманов зазначає, що аутизм неможливо вилікувати, проте можна скоригувати саму поведінку і надати можливість адаптуватися до соціуму, а також розвинути звички, які є соціально прийнятними серед соціуму [1]. На нашу думку, це головне, на що необхідно звернути увагу для підтримки та адаптації людей із РАС у суспільстві.

Дослідження аутизму бере свій початок ще з 1799 р., коли була описана перша дитина з аутистичними розладами, так звана «дитина з Аверона». «Цього хлопчика (11–12 років) у 1799 р. побачили в лісі поряд з м. Аверон (Франція), де він збирав жолуді й корінці. Віктора (так назвали дитину) помістили в лікарню, де його почав ретельно обстежувати природознавець П.-Ж. Бона-тер. Було з'ясовано, що хлопчик драгувався без видимих причин, більшу частину часу проводив розгойдуючись, як полонена тварина в клітці зоопарку, був не в змозі зрозуміти, що бачить у дзеркалі своє відображення. Але при цьому він любив дивитися на своє відображення у спокійній воді ставка; а протягом довгих нічних годин зачаровано спостерігав за місяцем; його не цікавили інші діти або їхні ігри, і він не раз розпалював вогнище з дерев'яних іграшок. Звуки, які видавав хлопчик, нагадували хрюкання. Одним із найбільш неприродних проявів Віктора було те, що він ніколи не посміхався, лише дивно кривив рот» [3, с. 11].

Проблемами аутизму і РАС займалися такі дослідники, як Стефано Вікарі, Ойген Блейлер, Лео Каннер, Ганс Аспергер та багато інших, які писали про поведінку дітей із раннім дитячим аутизмом і що для них характерні байдужість, мала чи зависока захисна реакція стосовно «нормальних» пропозицій контакту серед інших, спілкування; недостатній розвиток комунікації (мови, міміки) і неготовність до вимог життя. О. Блейлер, окрім того, що він займався проблемами шизофренії, також вводить поняття «аутизм» [7].

Італійський дослідник С. Вікарі, використовуючи досвід лікарні Bambino Gesù у Римі й дослідження численних науково-дослідних центрів Італії, займається пояс-

ненням природи розладів аутистичного спектра. Він вважає, що багато порушень можна скоригувати. У своєму підході дає слушні поради, як поліпшити поведінку дитини й адаптувати її до соціуму. Автор стверджує, що не слід впадати у відчай, аутизм – це не вирок. Дитина з аутизмом завдяки належній терапії з часом зможе нормально взаємодіяти з іншими людьми, здобути освіту, працювати і створити сім'ю. Стефано Вікарі сподівається, що його теорія допоможе людям свідомо вибрати ефективну терапію [4]. Приклад того, що людина з РАС може себе реалізувати у суспільстві, – Темпл Грандін (Temple Grandin; народ. 29 серпня 1947, м. Бостон) – американська науковиця, письменниця, професор тваринництва Університет штату Колорадо та консультант тваринництва з поведінки тварин, автор кількох популярних книг, всесвітньо відома жінка з аутизмом. Грандін є однією з перших, яка публічно поділилася особистим досвідом аутизму. У 2010 р. журнал Time включив її до категорії «Герої» свого щорічного списку зі 100 найвпливовіших людей у світі.

Американський психіатр Лео Каннер – один із найвпливовіших психіатрів ХХ ст. Його називають батьком дитячої психіатрії у США. Він у 1943 р. надрукував роботу *Autistic Disturbances of Affective Contact* («Аутистичні порушення афективного контакту»), де описав 11 дітей з інтелектом, що зберігся, але з порушеннями у соціальній взаємодії. Він назвав їхній стан «синдромом раннього дитячого аутизму», який у подальшому отримав назву «синдром Каннера». У своїх роботах Лео Каннер й Ганс Аспергер досліджували питання виникнення аутизму, які вбачали генетичним відхиленням.

Одним із перших дослідників РАС був Ганс Аспергер. У 1944 р. у статті *Die Autistischen Psychopathen im Kindesalter* («Аутистичні психопати у дитячому віці») надав опис синдрому, який отримав пізніше назву «синдром Аспергера». Його роботи зробили значний внесок у формування діагностичної категорії синдрому Аспергера [8]. У жовтні 1938 р. Аспергер виступив із лекцією *Das Psychisch Abnormel Kind* («Психічно ненормальна дитина»), у якій представив свої дослідження дітей із затримкою розвитку, з котрими він працював у клініці. У цій лекції на основі роботи Ейгена Блейлера 1911 р. Аспергер виділив основні характеристики «аутистичної психопатії» [8]. Відомо, що аутисти можуть бути надзвичайно обдарованими, проте їм потрібно набагато більше часу, щоб навчитися чомусь дуже простому.

Е. Крещмер (E. Kretschmer) відзначав взаємозв'язок аутизму із шизоїдні-

стю; Е. Мінковські (E. Minkowski) описував аутизм як наслідок порушення «вітального» інстинкту; Глатзел (Glatzel) проаналізував аутизм в аспекті інформаційного порушення між особистістю та середовищем; М. Охта (M. Ohta), Л. Уинг (L. Wing), Е. Шоплер (E. Schopler), Г. Месібов (G. Mesibov) та ін. займалися розробленням лікувальних та реабілітаційних програм для дітей із різними його видами аутизму. О. Мамічева, С. Берізка досліджували особливості психокорекції дітей із розладами аутистичного спектру засобами арттерапії. Дослідниками вивчалися різні аспекти проблем розвитку аутизму та РАС серед цього всього у травні 2013 р. Американська психіатрична асоціація (APA) опублікувала нову роботу, у якій згрупували нову категорію «розлади аутистичного спектру».

Джералдин Доусон вважає, що отримані результати доводять, що при аутизмі виявляються «зачепленими» базові механізми функціонування мозку [3].

Інакше ці причини бачить Ден Олмстед. У статті «Епоха аутизму // United Press International» він зазначав, що виникнення аутизму викликано збільшенням ртуті у вакцинах, а також зазначає вакцини, які викликають аутизм, із них є чотири щеплення (від дифтерії, стовбняку, коклюшу та натуральної віспи). Олмстед доводить, що одним чинником є попадання етилртути, причому не тільки у вакцинах, а й у насіннях, які ми вживаємо [6].

Незважаючи на багатомірність теоретичних та емпіричних досліджень, усе ще залишаються недостатньо вивченими особливості цілісного розвитку дітей з аутизмом.

Мета роботи полягає у детальному розгляді особливостей розвитку дітей з аутизмом та розладами аутистичного спектру (РАС) й звернення уваги на проблеми, пов'язані з державними програмами для таких дітей.

«Діти дошу» – так називають дітей, які живуть поруч із нами. Такі діти «грають із предметами не так, як більшість, радіють іншому, для них не існує норм і правил, звичних для нас, їм незрозуміло і нецікаво те, що роблять звичайні дівчатка та хлопчики. У них свій, закритий для сторонніх світ, але їм дуже потрібні наші допомога, підтримка і розуміння» [9]. Це діти із синдромом аутизму. Одна дитина зі 160, за оцінками ВООЗ, має будь-який із розладів аутистичного спектру. Американська асоціація Autism Speaks відзначає один випадок аутизму на 88 дітей. Загалом у світі таких осіб нараховується 2 млн 400 тис.

Аналіз наукових матеріалів свідчить, що у детальному розгляді особливостей роз-

витку дітей з аутизмом та розладами аутистичного спектру було виявлено причини прояву діагнозу та його симптоми, ступені розвитку та їх проблематика, а також діагностика та підходи для виявлення розвитку проблеми.

Для діагностики аутизму фахівці використовують критерії двох міжнародних класифікацій: МКБ-10 та DSM-5.

Але головні три критерії («тріада» порушень), які можна виділити:

- 1) порушення соціальної адаптації;
- 2) порушення у комунікативній сфері;
- 3) стереотипність поведінки.

До основних діагностичних етапів входять:

– огляд дитини психіатром, неврологом, психологом;

– спостереження за дитиною;

– заповнення «Оціночної шкали аутизму», за допомогою якої можна встановити тяжкість розладу;

– бесіда з батьками, заповнення батьками опитувальника «Опитувач для діагностики аутизму» [1].

За основу потрібно брати ранній аутизм у дітей, який пояснюється неправильною роботою відділу головного мозку, відповідає за стирання непотрібної інформації, яка вже була отримана. При аутизмі інформація не стирається тому, що робота мозку згодом активізує функцію несприйняття нової інформації через завантаженість. Це здійснюється шляхом розфокусування погляду і розладу слуху [3].

Найчастіше ці ознаки можна виявити у дітей віком до трьох років. Дитячий аутизм розглядається як порушення розвитку, яке зачіпає всі сфери психіки дитини: інтелектуальну, емоційну, чутливість, рухову сферу, увагу, мислення, пам'ять, мовлення. У монографії «Феноменологія аутизму» Т. В. Скрипник описує порушення мовного розвитку, дослідницької, харчової поведінки, поведінки самозбереження, порушення моторного розвитку, порушення сприйняття, труднощі в концентрації уваги. Надаємо описи цих порушень.

Порушення мовного розвитку. У ранньому віці можна відзначити відсутність або слабке гуляння та белькотіння. Після року стає помітно, що дитина не використовує мовлення для спілкування з дорослими, не відгукується на ім'я, не виконує мовні інструкції, дуже невеликий словниковий запас, не будує фрази чи речення, часто стереотипно повторює слова. Діти говорять про себе у третій особі, у деяких випадках може спостерігатися регрес раніше набутих навичок мови [3].

Порушення дослідницької поведінки. Дітей не приваблює новизна ситуації, не

цікавить навколишнє оточення, не цікаві іграшки. Тому діти з аутизмом найчастіше використовують іграшки незвичайно, наприклад дитина може не катати машинку цілком, а годинами одноманітно крутити одне з її коліс. Або, не розуміючи призначення іграшки, використовувати її в інших цілях [3].

Порушення харчової поведінки. Дитина з аутизмом може бути вкрай вибірковою у пропонованих продуктах, їжа може викликати у дитини гидливість, небезпеку, нерідко діти починають обнюхувати їжу. Але разом із цим діти можуть намагатися з'їсти неїстівну річ [3].

Порушення поведінки самозбереження. Через велику кількість страхів дитина часто потрапляє у ситуацію, небезпечну для себе. Причиною може бути будь-який зовнішній подразник, який викликає неадекватну реакцію.

Порушення моторного розвитку. Як тільки дитина починає ходити, у неї відзначають незручність. Також деяким дітям з аутизмом притаманне ходіння на носочках, дуже помітне порушення координації рук та ніг. Таких дітей дуже важко навчити побутовим діям, їм досить важко дається наслідування. Натомість у них розвиваються стереотипні рухи (кругові рухи руками), а також стереотипні маніпуляції з предметами (перебирання дрібних деталей, вибудовування їх у ряд) [3].

Порушення сприйняття. Труднощі в орієнтуванні у просторі, фрагментарність у сприйнятті навколишнього оточення, спотворення цілісної картини предметного світу.

Труднощі в концентрації уваги. Діти насилу зосереджують увагу на чомусь одному, є висока імпульсивність і непосидючість [3].

У світі існує безліч методик корекції дитячого аутизму. Усе спрямовано на розвиток у дитини соціальних навичок, які максимально адаптують її до навколишнього середовища: сімейна терапія (робота в сім'ї); виправлення поведінки (робота з АВА-терапевтом); медико-психолого-педагогічна корекція (сенсорна стимуляція та інтеграція); використовується також і медикаментозне втручання але лише до семи років, після цього віку можна лише купірувати симптоматику. В Україні, на жаль, родини дітей з аутизмом отримують підтримку від громадських та міжнародних організацій, а не від держави.

У корекційній роботі основний акцент робиться на психоемоційну корекцію дитини для створення сприятливих умов розвитку, для цього необхідно: дотримання розпорядку дня та алгоритму занять, формування

соціально-побутових навичок, заборонено різку зміну звичок і обстановки, максимально комфортний тілесний контакт із малюком, що сприяє формуванню базової довіри, постійне перебування з малюком, спілкування з ним для розвитку емоційного контакту, уникнення стресів і вчинення різних фізичних вправ. Часті стреси знижують результати корекційного впливу на дітей із розладами аутистичного спектру, уникнення перевтоми для зниження рівня тривоги, відсутність поспіху в навчанні дитини. Майже всі маленькі діти включно з РАС мають дивовижну здатність до навчання. Доктори Саллі Роджерс, Джеральдін Доусон і Лорі Вісмара легко перетворюють повсякденні справи, як-от сніданок або купання, на веселе та корисне навчання, спрямоване на розвиток важливих навичок. Яскраві приклади ілюструють перевірені техніки сприяння грі, мови та залучення. Почніть завчасно і дайте своїй дитині інструменти, щоб досліджувати світ і насолоджуватися ним [5].

Визиває занепокоєння, що в Україні, за даними МОЗ, захворюваність на розлади зі спектру аутизму зросла в 3,8 рази – з 2,4 до 9,1 на 100 тис. дитячого населення. Держава допомагає більше на паперах, аніж у реальному житті. Але світова спільнота приймає закони та рішення, які захищають «людей дощу». У травні 2014 р. 67-ма сесія Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я прийняла резолюцію «Комплексні та узгоджені зусилля з ведення розладів аутистичного спектру», яку підтримали 60 країн. «Люди дощу» часто наражаються на стигму і дискримінацію, вони можуть бути несправедливо обділені увагою як у сфері медичного обслуговування, так і у сфері освіти, у можливостях брати участь у житті місцевих громад. Тому їм дуже потрібні наші підтримка і розуміння. Аутизм неможливо вилікувати, проте з часом можна адаптувати таку людину до соціального життя. На жаль, в Україні небагато центрів реабілітації та адаптації таких дітей, опікування держави теж викликає багато питань, на які зараз немає відповідей. Хочемо цією статтею звернути увагу науковців та всіх небайдужих на проблеми, пов'язані з адаптацією «дітей дощу» до життя серед нас. Обурює й те, що для «дітей з аутизмом немає програм та немає і підручників. Але навіть якщо ми говоримо про підручники для дітей з інтелектуальними порушеннями або з тяжкими порушеннями мовлення (їх не так багато, але вони є), які використовують у спеціальних школах, то використання їх в інклюзивному навчанні однаково майже неможливе, тому що теми не збігаються. Поки що варіантів підручників, окрім звичайних підручників,

якими користується весь клас, немає. Але ми маємо враховувати особливості дитини й роботи або адаптацію, або модифікацію матеріалу, який представлений у звичайному підручнику» [10]. Тут держава підтримує педагогів класів з інклюзією підвищенням заробітної плати.

Висновки. У статті ми звернули увагу щодо проблеми постановки діагнозу РАС у дітей та адаптації їх до умов життя у соціумі. Усе частіше і частіше нам зустрічається такий діагноз. Головними маркерами аутизму є порушення інтелекту, спілкування, діяльності та поведінки. Також зустрічаються проблеми у взаємодії аутистів з оточуючими та відсутність емоційного контакту: вони уникають тактильного контакту, практично повністю відсутній і зоровий контакт, наявні неадекватні мімічні реакції та труднощі у використанні жестів. Корекційна робота з РАС зводиться до набуття та відпрацювання навичок, необхідних для життя у соціумі. Є не так багато програм, розроблених для роботи з дітьми з аутизмом. Краще запитати у шкільного психолога, яка програма, на його думку, більше відповідає різновиду діяльності дитині з аутизмом. Але шкільні психологи в Україні частіше за все не володіють знаннями про роботу з такими дітьми. Потрібні центри підвищення кваліфікації та час, щоб вони здобули таких компетенцій. Дітей із РАС можна також навчати, окрім адаптації до соціуму, ще й покращенню їхніх емоційних станів, що може бути не менш важливим у житті. Так, психолог, який володіє, наприклад, методами арттерапії, може розпочати

навчання та адаптувати «дитину дощу» до навчання, використовуючи ті методики, які є в арсеналі арттерапії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рахманов В. Аутизм. Аутичного кола (спектра) розлади. Методи надання допомоги. За та проти. Дніпро : РІА «Дніпро-VAL», 2018. 379 с. (prof-rahmanov.dp.ua).
2. Рахманов В. Спосіб тілесно-тактильної терапії дітей та підлітків з аутизмом, розладами мови і когнітивних функцій. Дніпро : РІА «Дніпро-VAL», 2018.
3. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму : монографія. Київ : Фенікс, 2010. 320 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32308393.pdf>
4. Вікарі С. У нас дитина з аутизмом. Харків : Ранок, 2019. 112 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/u-nas-ditina-z-autizmom.html>
5. Sally J. Rogers, PhD, Geraldine Dawson, PhD, Laurie A. Vismara, PhD An Early Start for Your Child with Autism: Using Everyday Activities to Help Kids Connect, Communicate and Learn, 2016. 416 p.
6. Olmsted D. The Age of Autism: Quite the coincidence // United Press International. URL: https://www.ageofautism.com/kim_stagliano/page/2/
7. Эйген Блейлер – биография, книги, отзывы, цитаты. URL: <https://www.livelib.ru/author/4134-ejgenblejler>
8. Аспергер Г. Аутизм. URL: <https://encyclopedia.autism.help/persons/gans-asperger>
9. Люди дощу – хто вони? Або що ви знаєте про аутизм. URL: <https://phc.org.ua/news/lyudi-doschu-khto-voni-abo-scho-vi-znaete-pro-autizm>
10. Як навчати дітей в інклюзивних класах. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-navchaty-ditej-z-autyzmom-v-inklyuzyvnyh-klasah-chastyna-1/>